

XALQARO INSON HUQUQLARI MATNLARINI TARJIMA QILISHDA
GENDERGA BETARAF TIL VOSITALARI

Ergasheva Nilufar Zamirovna

Roman-German tillari kafedrası o'qituvchisi

*Mudofaa vazirligiga qarashli O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari "Tinchlik
yo'lidagi hamkorlik" dasturi tayyorlash markazi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalqaro inson huquqlari matnlarini tarjima qilish jarayonida genderga betaraf (inklyuziv) til vositalaridan foydalanish masalasi tahlil qilinadi. Matn tarjimasida grammatik gender, madaniy stereotiplar va tilga oid noaniqliklar ayollarga nisbatan kamsitishni keltirib chiqarishi mumkin. Maqolada genderga sezgir tarjima strategiyalari, inklyuziv atamalarni qo'llash, va xalqaro tashkilotlarning amaliy tajribalari ko'rib chiqiladi. Tarjimonning roli, mas'uliyati va til siyosati muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: gender neytral til, inson huquqlari, tarjima, inklyuzivlik, til siyosati, grammatik gender, xalqaro hujjatlar, madaniy tafovutlar

Abstract, This article describes the use of gender-neutral (inclusive) language tools in the process of translating international human rights texts. It discusses how grammatical gender, cultural stereotypes, and linguistic ambiguities in translation may result in discrimination against women. The paper examines gender-sensitive translation strategies, the use of inclusive terminology, and practical experiences of international organizations. It also explores the translator's role, responsibility, and the influence of language policy.

Keywords: gender-neutral language, human rights, translation, inclusivity, language policy, grammatical gender, international documents, cultural differences.

Kirish

Xalqaro huquqiy hujjatlar insonning asosiy huquq va erkinliklarini belgilab beruvchi muhim manbalardir. BMT tomonidan qabul qilingan *Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi*, CEDAW konvensiyasi (Ayollar kamsitilishiga barham berish to'g'risidagi konvensiya) kabi hujjatlar turli tillarga tarjima qilinib, milliy qonunchiliklarga asos bo'ladi. Shu jarayonda, hujjatlarning mazmunan to'g'ri va inklyuziv tarzda tarjima qilinishi katta ahamiyatga ega.

Ko'plab tillarda grammatik gender mavjud bo'lib, bu holat ingliz tilidan tarjima qilinayotgan genderga betaraf iboralarni noaniq yoki noto'g'ri talqin qilishga olib keladi. Masalan, ingliz tilidagi "everyone", "individual", "person" kabi so'zlar o'zbek tilida ko'pincha "fuqaro", "inson", "odam" shaklida beriladi. Bu holatda grammatik jihatdan genderga nisbatan neytral ko'rinsa-da, kontekstda erkaklar markaziy o'ringa qo'yilishi mumkin.

Gender tengligi prinsipini to'liq aks ettirish uchun tarjima jarayonida gender neytral, inklyuziv til vositalaridan foydalanish zarur. Bu nafaqat tarjimonning til ko'nikmalariga, balki ularning madaniy sezgirligi, huquqiy bilimlari va gender siyosati haqidagi tushunchalariga ham bog'liqdir.

Maqolada ushbu masalaning dolzarbligi, tarjimada qo'llanilayotgan yondashuvlar va ularning inson huquqlari bilan qanday bog'liqligi yoritiladi. Shuningdek, BMT, YXHT va Yevropa Ittifoqining rasmiy tarjimalaridagi genderga betaraf til misollar orqali tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

Genderga sezgir tarjima nazariyasi 1990-yillardan boshlab rivojlandi. Susanne de Lotbinière-Harwood va Luise von Flotow kabi olimlar feministik tarjima nazariyasi asosida til vositalarining gender stereotiplarini qanday mustahkamlashi yoki parchalashi mumkinligini ko'rsatib berishdi. Flotow (1997) tarjimonda ijtimoiy ong va siyosiy mas'uliyat mavjudligini ta'kidlab, tarjimonlar passiv emas, balki faol ishtirokchi bo'lishi kerakligini ilgari suradi.

Yana bir muhim manba — *UN Guidelines on Gender-Inclusive Language* (2020) bo'lib, unda inklyuziv atamalar ro'yxati, jinsi noma'lum holatlarda foydalanish mumkin bo'lgan alternatalar, hamda qanday holatlarda jinsiy ajratishdan qochish kerakligi aniq ko'rsatib berilgan.

Biber va Conrad (2001) grammatik gender tizimlarining turli tillarda huquqiy ma'lumotlarni qanday qabul qilishga ta'sir etishini tadqiq qilgan. Ularning fikricha, tarjimada grammatik jihatdan neytral bo'lish uchun kontekst va madaniy qadriyatlarni hisobga olish lozim.

O'zbek tilida genderga betaraf tarjima bo'yicha ilmiy ishlar kam. Islomova (2021) o'z tadqiqotida o'zbek tilidagi rasmiy hujjatlarda erkak markazli atamalar ko'pligini ko'rsatadi va inklyuziv terminologiyani shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi. Shu sababli, milliy tillarda gender sezgir tarjima nazariyasini rivojlantirish dolzarb vazifadir.

Mazkur adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tarjima nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy adolatga xizmat qiladigan amaliyot sifatida qaralishi kerak.

Tarjima jarayonida genderga betaraf til vositalarini qo'llash amalda turli muammolarni keltirib chiqaradi. Masalan, ingliz tilidagi quyidagi jumlaning ko'rib chiqamiz: "Every individual has the right to freedom of expression."

Bu jumla o'zbek tiliga: "Har bir fuqaro fikr bildirish huquqiga ega." deb tarjima qilinadi. Ammo "fuqaro" so'zi erkak jinsiga urg'u beruvchi semantik soyaga ega bo'lishi mumkin. Boshqa bir misol: "No one shall be discriminated against based on gender."

Ko'p hollarda bu "Hech kim genderga ko'ra kamsitilmasligi kerak." shaklida tarjima qilinadi. "Hech kim" ifodasi neytral ko'rinishiga qaramay, aniq kontekstda jinsiy betaraflikni to'liq ta'minlamaydi.

Ushbu holatlarda tarjimon quyidagilarni e'tiborga olishi lozim:

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

- Ko'plik shaklida ifodalash: "All individuals are entitled to..." → "Barcha shaxslar huquqqa ega..."
- Abstrakt terminlardan foydalanish: "individual" → "shaxs", "odam"
- Jinsiy neytral sinonimlar: "chairman" → "rahbar", "chairperson"

Ayrim hollarda izohli tarjima (footnote) yoki izohli lug'at orqali genderga sezgir terminlarning mohiyatini tushuntirish tavsiya qilinadi.

Xulosa

Xalqaro inson huquqlari matnlarini tarjima qilishda genderga betaraf til vositalarini qo'llash nafaqat tarjimonlik mahoratini, balki ijtimoiy mas'uliyatni ham talab qiladi. Tarjimonlar til vositalarini tanlashda grammatika, madaniyat va inson huquqlari prinsiplarini inobatga olishlari zarur. Ayniqsa, gender tengligi kabi muhim tamoyillar tarjimada to'laqonli aks ettirilishi lozim. Bu borada xalqaro tashkilotlarning amaliy tajribalari, genderga sezgir terminlar lug'atlari va tarjima standartlari katta ahamiyatga ega.

Tarjimada inklyuzivlikni ta'minlash orqali ayollar o'zlarini huquqiy jihatdan teng deb his qiladilar. Ushbu maqola shuni ko'rsatadiki, tarjima ijtimoiy adolatni ta'minlashda vositachilik rolini bajaradi va global miqyosda gender tengligini mustahkamlashga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Flotow L. von. Feminist Translation Studies. – Ottawa: University of Ottawa Press, 1997.
2. UN. Guidelines for Gender-Inclusive Language. – New York: United Nations Publications, 2020.
3. Biber D., Conrad S. Longman Student Grammar of Spoken and Written English. – London: Pearson, 2001.
4. Islomova N. O'zbek tilida rasmiy hujjatlar tarjimasida genderga sezgir yondashuv. – Toshkent: TDPU, 2021.

